

Özgür Burçak Gürsoy*

Buğra, A. (2024) *Kapitalizm Tarihi İçinde Sosyal Politika: Yoksulluk, Çalışma ve Toplum*

Kapitalizm Tarihi İçinde Sosyal Politika, aynı isimle Edward Elgar tarafından İngilizce olarak yayınlanan kitabın Türkçe çevirisi olarak okuyucu ile buluştu. Bu değerlendirmede ilk olarak söylenebilecek şey, kitabı salt bir çeviri eser olmanın ötesine taşıyan yoğun bir çabanın sonucu olarak ortaya çıktığıdır. Bu anlamda, hem metnin tamamı ve çeviride yararlanılan Türkçe kaynaklar ekiyle hem de bu baskıya özel yazılan önsözle *Kapitalizm Tarihi İçinde Sosyal Politika*, 2008’de yayınlanan *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*’dan on altı yıl sonra Buğra’nın aynı konudaki monografı olarak yazılmıştır.

Kapitalizm Tarihi İçinde Sosyal Politika’nın Giriş bölümünde, eserin bağlamı oldukça rafine bir şekilde sunuluyor. Özellikle COVID-19 küresel salgının ortaya çıkardığı ekonomi ve sağlık krizi, refah devletinin geleceğine dair kimisi oldukça kökten sayılabilecek sorgulamaları su yüzüne çıkarmış ve hatta “yeni bir toplumsal sözleşme” ihtiyacı dahi dile getirilir olmuştur. Bu arayışta, kitap, kapitalizmin politik iktisadının uzun tarihinde sosyal politika sorunları ve önlemleri hakkındaki yüzlerce yıllık tartışmaları hatırlamanın yol gösterici olacağı kanaatini taşıyor. Kapitalist ilerlemenin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkilerini sınırlayacak ve aynı zamanda da bu dinamiklerin sosyo-ekonomik değişim biçimlerini yansıtacak bir alan olarak anlatılan sosyal politikanın siyaseti, farklı dönemlerdeki izdüşümleriyle irdelenmektedir. Bu uzun mercek, aslında, mülksüzleşme, çalışma ve yoksulluk, topluma katılma biçimlerine etkileriyle bir arada düşünülerek, salgın sonrası dünyada tartışılan alternatiflerin tarihsel kökenleri de hatırlatılmış oluyor.

Eser, kapsamlı Giriş bölümünün ardından gelen ve tarihsel alt dönemleri baz olan dört temel bölümden oluşuyor. “Sadaka Reformundan Yeni Yoksullar Yasasına” isimli birinci bölümde Buğra, 19. yüzyıla kadarki tartışmaları ele almaktadır. Bu dönem, toplumsal bir sorun olarak yoksulluğun ve buna karşı “yoksul yardımı”nın nasıl olması gerektiğine dönük risalelerin erken örneklerinin ortaya çıktığı bir evredir. Smith’e geniş yer ayrılan bu bölümde, doğal insan eğilimlerinin ve özellikle sempati ilkesinin sosyal adalete ilişkin sonuçları da olmak üzere ekonomiye müdahale, toplumsal aidiyet ve iş bölümüne dair fikirleri tartışılır. 1834 Yoksul Yasası’na

* Dr. Öğretim Üyesi, Beykoz Üniversitesi İYBF İşletme Bölümü, burcakgursoy@beykoz.edu.tr

kadar geçen dönemin İngiltere’inde ekonomik ilerlemenin hızı ve geleneksel yardım sistemlerinin dağılmasıyla sonuçlanan gelişmeler, modern öncesi “sadaka mantığı” ve emeğin metalaşmaya başlamasını bilfiil bir araya getiren toplumsal bir tahayyül yaratmıştır. Bu uzun iki yüz yıllık kapitalist gelişme tarihinin dönüm noktaları ise 19. yüzyılda yaşanmıştır ki bu da bizi kitabın bir sonraki bölüme götürür.

İkinci bölüm, “Eşitlik, Sınıf ve Klasik Politik İktisadın İlkeleri Üzerine” başlığını taşıyor. Bu bölüm Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi sonrası şekillenen 19. yüzyıl kapitalist toplumlarında eşitlik idealinin ve sınıf meselesinin sosyal politika tartışmalarının öne çıkan temalarından biri olmasını tartışıyor. Tocqueville, Paine ve Wollstonecraft’ın düşünceleri etrafında eşit yurttaşlık tartışmalarının çalkantılı dünya panoramasında nereye denk düştüğü ortaya konuyor. Emeğin metalaştığı bu çağda büyüyen işçi sınıfı ve onun mücadeleleri tüm Kıta Avrupa’sının sosyal politika ortamını da yeniden şekillendiriyordu. Çartist hareketin genel oy hakkı talepleri, çalışma süresinin uzunluğuna karşı gelişen mücadeleler, çocuk ve kadın işçilerin çalışma koşullarına dair düzenlemeler özellikle Marx’ın Kapital’ine dayanarak anlatılmaktadır.

İkinci bölümün en çarpıcı alt başlıklarından birini Napoleon Bonaparte’ın *Sefaletin Yok Edilmesi* adlı risalesi üzerine bir tartışmanın yürütüldüğü “Yoksulluk ve Sınıf Üzerine Yazmış Bir Fransız İmparatoru” kısmında buluyoruz. “Kuralsız bir sanayinin işçileri yutan bir canavara dönüştüğünden” bahseden Bonaparte, çalışan sınıfların mülksüzlüğünden kaynaklanan çatışma ve istikrarsızlık tehlikesine karşı bir reform önermektedir. Tarım kolonileri kurulması gerektiğini vaaz eden bu reformda, insanlar haysiyetleri ile çalışabilecek, muhtaçlara bakılacak ve eğitim verilecekti. Bu alt bölüm, otoriter popülist hükümetlerin antidemokratik siyaset türünün, genişleyen piyasa ilişkilerinin yıkıcı etkisine karşı kendini savunan toplum tepkisinin çarpık bir tezahürü olarak görülebileceğini savunmaktadır. Bonaparte tartışmasını müteakip kitabın ikinci bölümü, geç sanayileşme bağlamında Almanya’nın sosyal politika ortamının özgünlükleri ve “dernekler asrı” olan 19. yüzyılda değişen “bilimsel” hayırseverliği ele alarak sonlanmaktadır.

Yirminci yüzyıldaki tartışmalara, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası: Yaşam Alanının Restorasyonundan Restorasyonun Krizine” başlıklı üçüncü bölümde çok daha yakın bir mercekten bakıyoruz. Refah devleti, kendinden önceki sosyal politika ortamlarından izler taşısa da demokratik toplumlarda yurttaşlık hakları ve bu bağlamda kapsayıcılık ağırlık kazanmıştı. Kitabın bu bölümünde, ilk olarak Beveridge, Titmuss ve Marshall’ın bireyden topluma diğerkamlık ve dayanışmacılık ile geçiş yapan yaklaşımlarını odağa alarak sosyal politikanın dönüştürücü potansiyelinin vurgulandığını görüyoruz. Öte yandan refah devletinin kapsayıcı yurttaşlık idealinin sınıflı bir toplumsal yapı gerçekliği ile bir aradalığının çalışma hayatı üzerindeki etkilerinin düşünülmesi yerinde olacaktır. Kitapta, iş ve işçi sınıfına dair çalışmalar ve kimi sanat eserleri, o dönem içinde oldukça sıcak bir tartışma başlığı olan “demokratik sınıf mücadelesi” bağlamında sunulmasının ardından refah devletinin krizinin mahiyeti irdeleniyor. Kurulan toplum sözleşmesinin hem sosyal harcamalarının artan vergi yükü ile karşılanmasından yakınan liberal kanattan hem de “kapitalist devletin krizi”nden dem vuran Marksist kanattan aldığı eleştiriler,

1980'lerdeki siyasi ortam ile birleştğinde “yeniden yapılandırma” reçetelerine hız kazandırdığını söylemek mümkün.

Refah devleti üzerine yazılan bu üçüncü bölümün son tartışması ise ulusal kalkınmacılık ve eşitsizlik üzerine yapılıyor. Kalkınma iktisadının o dönemde gündeme getirdiği tek tip iktisadın reddi, sömürgeciliğin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkisi, uluslararası eşitsizliğin ve ulusların yoksulluğunun vurgulanması ve gelişme çizgisinde sanayileşmeye verilen önem ile yeni bir kulvar yaratmıştır. Genel olarak bağımlılık okulunun siyasi arenada yarattığı “üçüncü dünyacı” etki de göz önüne alındığında, kalkınma iktisadının tartışmalarının refah devleti konsensüsün hakim olduğu yıllarda etkisi daha da iyi anlaşılabilir. Bu dönemin Keynesçi mutabakatının sarılması ardından rekabete, girişimcilğe, devletin etkisinin sınırlanmasına dayanan küresel kapitalizmin yeni düzenleyici çerçevesi gelmekteydi ki bu ortam Buğra'nın Keynes'in 1944 senesinde Hayek'e yazdığı mektubu anımsatan vurucu alıntısında söylendiği gibi “Hayek'in haçlı seferinde bir Don Kışot gibi görünmeyeceği bir atmosfer” di (s. 197).

Kitabın son bölümünde “Küreselleşmiş Bir Ekonomide Sosyal Politika: Neoliberalizm, Kriz ve Krize Tepkiler” başlığı altında, neoliberal sosyal sözleşmenin yapısı ve eleştirel yaklaşımlar ile özellikle pandemi ve Ukrayna Savaşı sonrası dünya halinde toplumsal bir aradalığın değişen biçimleri tartışılıyor. Bölüm, sosyal politikanın neoliberalizmin önemli bir bileşeni olarak Polanyi'nin kullandığı terimle çifte hareketin her iki tarafında da – yani hem piyasa ilişkilerinin genişlemesini sınırlandıran hem de destekleyen - rol oynamaya başladığını belirterek başlamaktadır. İstihdamın sektörel dağılımının köklü biçimde değişmesi, teknolojinin üretime ve örgütlenme biçimine getirdiği yenilikler, ticaretin ve yatırımların uluslararasılaşması başta olmak üzere oldukça önemli sosyo-ekonomik dönüşümler yaşanmaktaydı. Neoliberal toplumsal sözleşme, bireylerin topluma piyasa aktörleri olarak katılmalarını ön görüyordu. İstihdamda “aktif” politikalar yoluyla esnek emek piyasası yapısına uyum sağlamalarını sağlayacak bir yaklaşım benimsenirken, sosyal politika alanında devletle gönüllü sektör arasındaki sınırların belirsizleştiği bir “hayırseverlik çağı” açılmıştı. İnsanların çalışarak yoksulluğu aşabileceklerine dönük inancının zayıflaması, esnek istihdam modelleri ile prekaryalaşma ve kayıt dışılığın yaygınlaşması ve işin insana kazandırdığı koruyucu/kapsayıcı çemberin yok oluşu, artık çalışma ve yoksulluğun birbirinden ayrı düşünülmesini güçleştirmişti.

Yoksulluğa yaklaşım bu bölümde yürütülen önemli başka bir tartışmadır. Özellikle neoliberal kapitalist düzen altında yoksulluğu ahlaki bir çerçeve içine yerleştiren insan hakları yaklaşımı ile sosyal haklar yaklaşımı arasındaki farka dayandırılan bu bağlam, sosyal dışlanma ve temel gelir konularına da eğilmektedir. Özellikle pandemi ve Ukrayna Savaşı sonrası oluşan dünya konjonktüründe, “Papa Francis'in bile bir beyanında” (s. 256) evrensel temel gelirden bahsettiği bir politika düzlemi, özellikle istihdamın geleceği ve sosyal koruma sistemleri konusunda aciliyet hissini de pekiştirmektedir. Kitabın bu son bölümünün son alt başlığı bu arayışta ekonominin toplumun içine yerleştirilmesi ve siyasetin merkeziliği konusunda oldukça ufuk açıcı tespitler ile dolu. Liberal demokrasi ve hukuk devleti normlarından sapmaların yaygınlaşabileceği ve bunun

uluslararası düzeyde barışa ve istikrarlı bir birlikte yaşama biçimini tehdit edebilme ihtimaline dikkat çeken Buğra, yine de farklı siyasi ihtimaller arasında sosyal politikanın siyasetinin “cehen-nem siyasetine” alternatif oluşturabileceğinin de altını çiziyor.

Sonuç bölümünde belirtildiği üzere *Kapitalizm Tarihi İçinde Sosyal Politika*, “sosyal poli-tika düşüncesi tarihine kapitalist gelişmenin çalışma hayatı, geçim meselesi ve toplumsal ilişkiler üstündeki etkilerinin gözlemlendiği bir alan” olarak yaklaşmaktadır. Sınıflara bölünmüş modern toplumlarda insanları bir arada tutan ve toplumsal bütünlüğü sağlayan şeyin ne olduğu temel so-rusunun, kapitalist yaratıcı yıkım dinamiklerinin neden olduğu sosyo-ekonomik sarsıntıların ni-teliğine bağlı olarak tarih boyunca farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılaşmaları içerecek şekilde dönemselleştirmenin önemi vurgulanırken bazı tema ve fikirlerin sürekliliğini ayırt edebilmenin de altı çizilmekte. Buğra’nın sözleriyle, “Emeğin bir meta olmadığı, insanların sosyal varlıklar olduğu, sosyal adaletin ve toplumun bütünlüğünün korunmasının devletin müdahalesini gerek-tirdiği görüşü, sosyal politika tartışmaları tarihi boyunca sürekli gündemde kalmış bir görüştür ve bu tarihin ayrılmaz bir parçasını oluşturur.” (s.271) Bu süreklilik ve ilerleme, bizi sosyal po-litikanın toplumu dönüştürme potansiyeline de götürmektedir. Bu potansiyelin farklı çıkarlara ve farklı tehdit algılarına sahip aktörler arasındaki çatışma ve ittifaklar ortamında kendini ger-çekleştirebileceğini yani siyasetin belirleyiciliği altında, “hak ve demokrasi talepleriyle eşitsizlik karşıtı görüşlerin ...birlikte savunuldukları örneklerin önemi” (s. 277) hatırlatılmalıdır.

342

Kapitalizm Tarihi İçinde Sosyal Politika, son beş yüz yıllık dünya tarihinde sosyal politika yaklaşımlarının değişen özgünlükleri kadar fikirler düzeyinde sürekliliklerine vurgu yapmak-tadır. Türkçe çeviriye yazdığı önsözde Buğra, Marx ve Polanyi’nin modern kapitalist toplum-lara dair yaklaşımlarının kitapta izlenen çerçevede etkisine dikkat çekmektedir: “Kapitalizmin Marx’ın herkesten daha iyi gördüğü “yıkıcı yaratıcılığının” toplumu nasıl tehdit ettiği ve bu teh-dide karşı alınan sosyal politika önlemlerinin hangi sınıf ittifaklarıyla ve hangi direnişlere karşı biçimlendiği Polanyi’den ilhamla inceleniyor.” (s.10) Buğra’nın iktisat metodolojisi, devlet-piya-sa ilişkisi, sınıf ve sosyal politika üzerine bundan önceki devasa külliyatına aşina olanlar açısından bu iki büyük düşünürle önsözde rastlamak çok şaşırtıcı olmayacaktır. Öte yandan, sadece bu iki büyük düşünürle sınırlı olmayan bir düşünce tarihi çalışması olan bu son çeviri eserinde, çı-karlara fikirlere kıyasla ölçüsüzce önem verildiğini gösterircesine bir okuma yapıyor. Bu okuma bizleri, yoksul evlerinde çorba dağıtan din görevlilerinden fabrikalardaki sefalet koşullarına set çekmek için uğraşan iş müfettişlerine, tarımda-doğada iyileşme reçeteleri sunan imparatorlardan hayırseverlik yarışındaki zenginlere, eşit yurttaşlık idealini savunan düşünürlerden güvencesiz ve kayıtsız çalışan geniş prekaryaya, makinelerin yarattığı tekinsizliğe yıkıcılıkla yanıt verenlerden yapay zekayı işsizliği önleyecek şekilde yönlendirmeyi öneren Nobel ödüllü iktisatçılara götürür. Bu zamansal olarak uzun mercekli ve ufuk açıcı bağlantılarla bezeli okuma serüveni hem kapita-lizm tarihine hem de sosyal politika alanına ilgi duyanlar açısından mutlaka okunması gereken eserlerden biri şimdiden olmuş durumdadır.